

УДК 678.632+677.522

М.В. БУРМИСТР, В.С. БОЙКО, О.О. ЛІПКО, О.І. МИХАЙЛОВА, Ю.М. КОВЕЛЬЧУК,
К.О. ГЕРАСИМЕНКО, Л.І. СУЛА

РОЗРОБКА ТЕРМОРЕАКТИВНИХ ЗВ'ЯЗУВАЧІВ НА ОСНОВІ ФЕНОЛОФОРМАЛЬДЕГІДНИХ СМОЛ, МОДИФІКОВАНИХ ПОЛІАМІДОМ, ДЛЯ ПОЛІМЕРНИХ КОМПОЗИЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ

ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», м. Дніпропетровськ

Розроблені нові термореактивні зв'язувачі на основі резольної фенолоформальдегідної смоли марки ЛБС-1 та модифікованого полі-ε-капролактаму, шляхом суміщення їх спиртових розчинів. Нові зв'язувачі (ЛБС-М) мають життєздатність до 1 року, в отвердженому стані характеризуються високим комплексом фізико-механічних характеристик та термічною стабільністю до 370°C.

Завдяки поєднанню високих фізико-механічних та теплофізичних властивостей, високій сумісності з органічними та неорганічними наповнювачами, технологічності, а також порівняно невисокій вартості, фенолоформальдегідні смоли (ФФС) отримали найбільшу поширеність в якості зв'язувачів для полімерних композиційних матеріалів (ПКМ).

ПКМ на основі термореактивних фенолоформальдегідних матриць та волокнистих наповнювачів знаходять широке застосування в автомобільній, космічній та авіабудівній галузях, а також у важкій металургії, хімічній промисловості тощо.

Їх фізико-механічні характеристики залежать від таких факторів як: міцність полімерної матриці, міцність наповнювача, а також адгезійна взаємодія між наповнювачем та полімерною матрицею [1–4].

Відомо, що отвержені ФФС є досить крихкими матеріалами, що не мають високих фізико-механічних властивостей. Частіше за все, вони характеризуються ударною в'язкістю до 2,5–10 кДж/м² [5].

З метою створення більш міцних полімерних матриць та отримання ПКМ на основі широкого асортименту волокнистих наповнювачів нами запропоновано метод отримання нових фенолоформальдегідних зв'язувачів на основі резольної смоли ЛБС-1, що виготовляється промислово, яка модифікована полі-ε-капролактамом (ПА-6).

Матеріали та методики

Модифіковані зв'язувачі ЛБС-М отримували суміщенням спирторозчинної смоли ЛБС-1

(ГОСТ 901-78) зі спиртовим розчином модифікованого ПА-6 за наступною методикою: необхідну кількість поліаміду при нагріванні розчиняли в обчисленій кількості етилового спирту, після чого охолоджений розчин змішували з ЛБС-1 та отримували суміш з вмістом сухого залишку 40%.

Модифікація ПА-6 проводилась для збільшення його розчинності в ЛБС-1 за рахунок часткового оксиметилювання амідної групи за методикою, запропонованою в роботі [6] для модифікації полігексаметиленадипаміду, та наведеною нижче.

У скляний реактор, обладнаний мішалкою та зворотним холодильником, завантажують 2 мас.ч. мурашиної кислоти і 1 мас.ч. полі-ε-капролактаму. Реакційну суміш при перемішуванні нагрівають до 60°C та витримують протягом 90 хв.

Паралельно в скляній посудині при 60°C готується другий розчин, що містить 1,2 мас.ч. 80% формальдегіду, 1 мас.ч. метанолу, до яких додають 0,33 мас.ч. метилформіату. 80% формальдегід отримували за рахунок гідролізу параформальдегіду у воді в лужному середовищі (0,0006 мас.ч. NaOH від загальної кількості реакційної суміші). Після 4 хв цей розчин додають до розчину поліаміду при інтенсивному перемішуванні. Отриману суміш витримують при температурі 60°C. Через 12 хв до розчину додають 1 мас.ч. метанолу, після чого через 18 хв розчин видаляють з реактора і висаджують полімер водою. Отриману суміш центрифугують, промивають 0,5% розчином амонію та двічі промивають водою, після чого сушать при кімнатній температурі.

В отриманому поліаміді міститься близько 26% N-метоксизаміщених амідних груп.

Вивчення процесу отвердження модифікованих поліамідом зв'язувачів у складі композиційних матеріалів на основі дискретного волокнистого базальтового наповнювача вітчизняного виробництва марки РБР-1 (ТУ У В.2.7-26.8-34323267-002:2009) з хаотичною схемою армування проводилось методом ротаційної віскозиметрії на пластометрі ППР-1 (згідно ГОСТ 15882-84). Композиційні матеріали отримували просоченням волокна (довжина нарізки 12 мм) модифікованим зв'язувачем з подальшим сушінням при кімнатній температурі до вмісту летких речовин 3–5% [7], ступінь наповнення ПКМ 80%. Досліди проводились за наступних умов: використана пресформа № 1, швидкість обертання ротора 0,05 об./хв, тиск пресування – 25 МПа, робоча температура – 170°C [8,9].

Сухий залишок та час гелеутворення зв'язувачів, що досліджувались, визначали згідно ГОСТ 901-78.

В'язкість зв'язувачів, що досліджувались, визначалась за допомогою віскозиметру ВЗ-4 при кімнатній температурі (20±5°C).

Віскозиметр заповнювали смолою до верхньої грані, заклавши при цьому нижній отвір, надлишок прибирали скребком у жолобок. Нижній отвір віскозиметра відкривали і вмикали секундомір. Закінченням часу витікання вважалися момент, коли струмінь смоли вперше обривався.

За час витікання приймали середнє арифметичне трьох паралельних визначень, припустимі розходження між якими не повинні перевищувати 1 с.

Для визначення ступеня отвердження отриманих модифікованих ФФС було проведено їх дослідження методом екстракції відповідно наступній методиці: подрібнений матеріал сушили в сушильній шафі при температурі 160°C протягом 40 хв. Наважку досліджуваного матеріалу засипали у попередньо висушений та зважений патрон, після чого зважували на аналітичних терезах з точністю до 0,0001 г. Далі патрон поміщали у апарат Со-кслета, в якому процес екстракції етиловим спиртом проводили протягом 24 год. Після закінчення екстрагування патрон з матеріалом виймали з екстрактора, розміщували в сушильній шафі на 40 хв при 160°C, і після охолодження в ексикаторі зважували на аналітичних терезах.

Ступінь отвердження визначається за фор-

мулою:

$$H=100-Z$$

де H – ступінь отвердження, %; Z – кількість неотвердженого матеріалу, що вимився в процесі екстракції, %.

$$Z = \frac{m_1 - m_2}{m_1} \cdot 100\%$$

де m_1 – маса наважки матеріалу до екстракції, г; m_2 – маса наважки матеріалу після екстракції, г.

Кількісно вміст поліаміду в неотвердженій (екстрагованій) частині зв'язувачі визначали за вмістом в ній азоту методом Кьельдаля згідно ГОСТ 17824-2005.

Хімічну структуру вихідних і модифікованих зв'язувачів підтверджували методом ІЧ-спектроскопії з використанням спектрометру Specord 75 IR (Німеччина).

Термогравіметричний аналіз отриманих зв'язувачів виконували з використанням дериватографу Q1500Д системи Паулік-Паулік-Ердей (МОМ, Угорщина). Швидкість нагріву складала 5°C/хв. Зразки зв'язувачів були попередньо отверджені та подрібнені.

Для вивчення міцності зв'язувачів та адгезійної взаємодії в системі полімерна матриця – наповнювач були виготовлені модельні зразки – мікропластики. Це базальтові нитки, що просочені зв'язувачем, з подальшим його отвердженням.

Обговорення результатів

Метою даної роботи було створення нових терморективних полімерних матриць для ПКМ з підвищеним комплексом фізико-механічних характеристик. Для цього до складу серійної смоли ЛБС-1 вводили гнучко ланцюговий модифікований поліамід ПА-6 та проводили комплекс досліджень, направлених на встановлення температурно-часових умов гарячого тверднення отриманих зв'язувачів.

Для проведення досліджень було отримано ряд зразків зв'язувачів ЛБС-М з вмістом поліаміду в резольній смолі від 10 до 50 мас.% в сухому залишку. Властивості отриманих зв'язувачів наведені в таблиці.

Для зручності проведення експериментів всі зв'язувачі виготовлялись з сухим залишком 40%.

За результатами визначення в'язкості зв'язувачів видно, що збільшення вмісту поліаміду призводить до збільшення в'язкості, оскільки в'язкість вихідного модифікованого ПА-6 скла-

Склад і властивості модифікованих зв'язувачів ЛБС-М

Показник	ЛБС-1	ЛБС-М10	ЛБС-М20	ЛБС-М30	ЛБС-М40	ЛБС-М50	ПА
Сухий залишок смоли, %	60	40	40	40	40	40	40
Вміст поліаміду в сухому залишку, %	–	10	20	30	40	50	100
В'язкість поВЗ-4, с	104	158	221	409	840	2012	25478
Час желеутворення, с	65	87	131	240	371	525	–

дає 25478 с, а ЛБС-1 — лише 104 с.

Окремо слід зазначити, що збільшення вмісту модифікованого поліаміду у складі зв'язувачів приводить до збільшення їх життєздатності. Для ЛБС-М50 вона досягає 1 року.

Крім збільшення в'язкості зі збільшенням вмісту модифікованого ПА-6 у ФФС спостерігається збільшення часу їх гелеутворення. Так, для ЛБС-1 він становить 65 с, а для модифікованої смоли ЛБС-М50 — 525 с.

Дані визначення часу гелеутворення отриманих зв'язувачів добре співвідносяться з даними часу отвердження модельних ПКМ, наповнених базальтовим волокном.

За допомогою ротаційної віскозиметрії встановлено, що пресволокніт на основі вихідної смоли ЛБС-1, що містить 80% базальтового волокна, повністю отверджується при температурі 170°C за 20 хв. Додавання вже 20% поліаміду збільшує час отвердження на 5 хв, при додаванні 30% поліаміду час отвердження складає 30 хв, при додаванні 40% та 50% модифікованого ПА-6 час отвердження становить 35 та 40 хв відповідно (рис. 1).

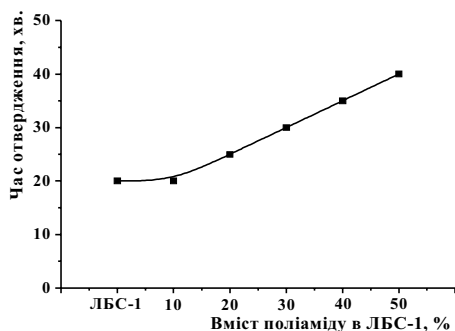

Рис. 1. Залежність часу отвердження від вмісту модифікованого ПА-6 в ЛБС-1

Ступінь отвердження зв'язувача визначали методом екстракції. Встановлено, що для всіх матеріалів вміст гель-фракції становить 95–98%.

Хімічну структуру зв'язувачів вивчали методом ІЧ-спектроскопії [10]. У спектрах смоли ЛБС-1 наявні смуги поглинання, що характерні для:

- —ОН група — 3000–3600 см^{-1} ;
- коливання ароматичного кільця — 1440–1625 см^{-1} ;
- зв'язок С–О–Н — 1000–1400 см^{-1} ;
- деформаційні коливання зв'язку С–Н — <900 см^{-1} .

У спектрах N-метоксизаміщеного поліаміду наявні наступні характерні смуги поглинання:

- зв'язок N–H — 3070–3500 см^{-1} , 1500–1600 см^{-1} — «Амід II», 700–800 см^{-1} ;
- зв'язок С–Н — 2880–2950 см^{-1} ;
- зв'язок С–N — 1000–1360 см^{-1} , 530–770 см^{-1} — «Амід III»;
- зв'язок С–О — 1630–1680 см^{-1} — «Амід I».

У спектрах етилового спирту наявні такі смуги

поглинання:

- —ОН-група — 3000–3600 см^{-1} ;
- зв'язок С–О–Н — 1000–1075 см^{-1} , 1260–1350 см^{-1} ;
- коливання скелету — 700–1500 см^{-1} ;
- зв'язок С–Н — 2800–3000 см^{-1} — валентні коливання, 1300–1480 см^{-1} — деформаційні коливання, 720–790 см^{-1} — маятникові коливання.

Вивчення складу екстрагованої речовини із отвердженого зв'язувачі ЛБС-М50 показало, що в спектрах неотвердженої частини наявні смуги поглинання, які характерні для етилового спирту, адже процес екстракції проводили саме цим розчинником:

- —ОН-група — 3000–3600 см^{-1} ;
- зв'язок С–Н — 2800–3000 см^{-1} — валентні коливання, 1300–1480 см^{-1} — деформаційні коливання, 720–790 см^{-1} — маятникові коливання;

- зв'язок С–О–Н — 1000–1075 см^{-1} , 1260–1350 см^{-1} ;

а також для смоли ЛБС-1:

- —ОН-група — 3000–3600 см^{-1} ;
- зв'язок С–О–Н — 1000–1400 см^{-1} ;
- деформаційні коливання зв'язку С–Н — <900 см^{-1} .

Присутні також смуги поглинання, які характерні для поліаміду, а саме для зв'язку N–H (1600–1500 см^{-1} — «Амід II»), однак їх інтенсивність є незначною, що свідчить про те, що переважна більшість поліаміду втратила розчинність та вбудована в структуру зшитого полімерної матриці (рис. 2).

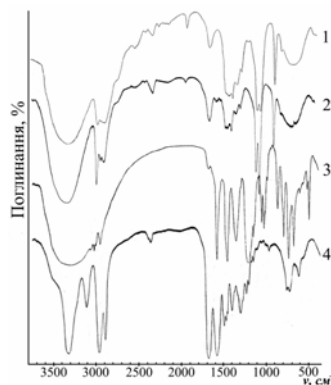
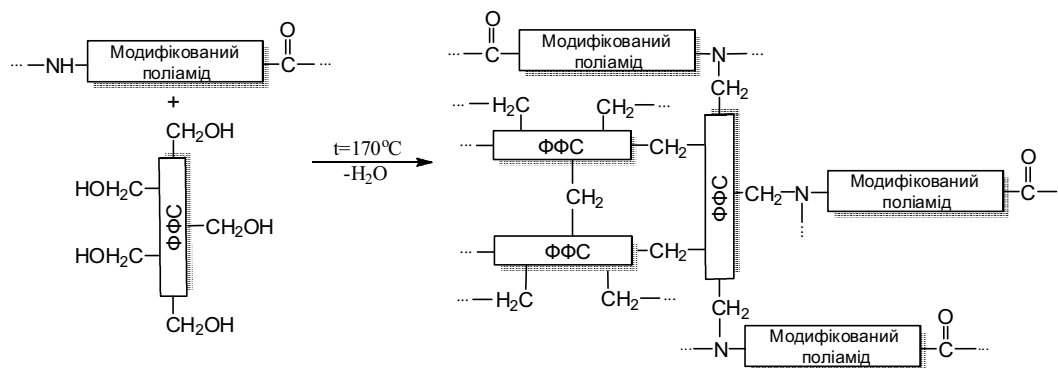

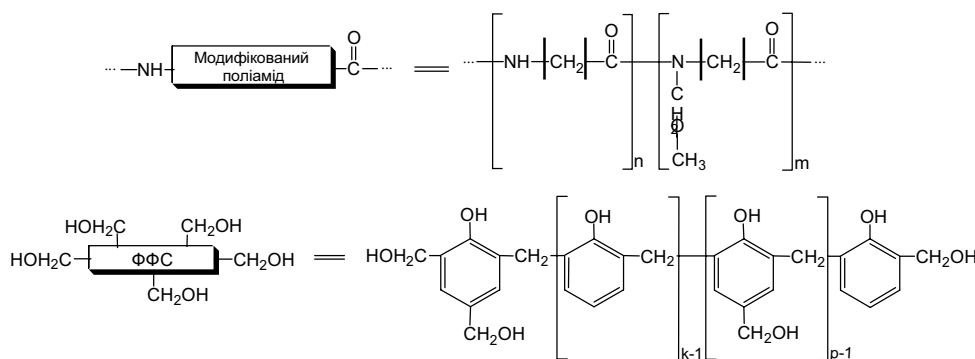
Рис. 2. ІЧ спектри етилового спирту (1), смоли ЛБС-1 (3), модифікованого поліаміду ПА-6 (4) та неотвердженої частини смоли ЛБС-М50 (2)

Кількісно вміст поліаміду в неотвердженій частині зв'язувача визначали за вмістом азоту методом Кьельдаля. Для всіх смол він не перевищує 0,5%, що еквівалентно ~5 мас.% поліаміду в екстрагованій частині.

Таким чином, за результатами сумісного аналізу даних екстракції, ІЧ-спектроскопії та елемен-

де

Схема

тного аналізу можна стверджувати, що в умовах гарячого отвердження проходить практично повна сумісна конденсація ФФС з поліамідом за запропонованою принциповою схемою.

Аналіз часу гелеутворення зв'язувачів ЛБС-М10 – ЛБС-М50 свідчить про те, що швидкість їх отвердження залежить від вмісту в них поліаміду. Виходячи з цього, стає можливим стверджувати, що взаємодія метилольних груп ФФС з активним воднем поліаміду протікає зі значно меншою швидкістю, ніж їх взаємодія з активним воднем ароматичного кільця.

За даними термогравіметричного аналізу вихідних речовин (ЛБС-1 і модифікованого ПА-6) та отриманих смол ЛБС-М встановлено, що серед досліджених матеріалів найменшу термічну стабільність має смола ЛБС-1 (рис. 3).

Для неї у всьому діапазоні температур, що

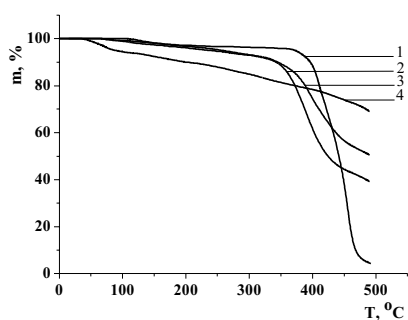

Рис. 3. Дані термогравіметричного аналізу модифікованого ПА-6 (1), модифікованих смол ЛБС-1М-30 (3) та ЛБС-1М-50 (2), вихідної смоли ЛБС-1 (4)

досліджувався (до 500°C), наявна постійна втрата маси (до 31%). Подібні результати спостерігали Cherg Chang and Juanita R. Tackett в роботі [11] при сумісному термогравіметрично-мас-спектрометричному дослідженні термічної стабільності фенолоформальдегідних смол в атмосфері гелію. Було встановлено, що до 180°C з отвердженої фенольної смоли виділяється адсорбована вода, метанол та залишки неотвердженого фенолу. В діапазоні температур 180–300°C виділяється вода, що отримана за рахунок отвердження ФФС (конденсації фенольних гідроксилів). При температурі більше за 300°C починається деструкція полімерної матриці, яка супроводжується виділенням ароматичних вуглеводнів (бензолу, толуолу, диметилфенолу та ін.) і карбонізацією 50% залишків ФФС.

ЛБС-М, що отримані введенням 30% поліаміду до складу ЛБС-1 (отверджена смола ЛБС-М30), виявляють стійкість в атмосфері повітря до температури 360°C. При вмісті поліаміду 50% (ЛБС-М50) – до 370°C. N-заміщений ПА-6 стійкий до термоокисної деструкції до 400°C.

При термічній обробці смол ЛБС-М зафіксована невелика втрата маси (до 6,7%), яка обумовлена конденсацією гідроксилів, але це не є критичним для даного матеріалу, адже отримуємо більший ступінь зшивки.

Настільки значне підвищення стійкості до термоокислювальної деструкції зв'язувачів в ряду ЛБС-М10 – ЛБС-М50 може бути пояснене, по-перше, зменшенням відсоткової кількості смоли ЛБС-1 у складі зв'язувачів, по-друге, просто-

ровими утрудненнями конденсації при підвищеній температурі активних фенольних гідроксилів за рахунок наявності в системі молекул поліаміду.

Отримані смоли ЛБС-М показали високу ефективність в якості полімерних зв'язувачів для ПКМ, що було показано на прикладі модельних зразків базальтопластиків (рис. 4).

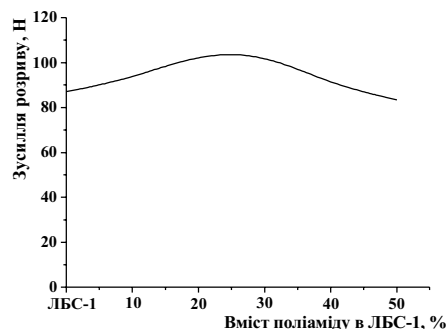

Рис. 4. Залежність міцності модельних зразків від вмісту поліаміду в ЛБС-1

Введення модифікованого ПА-6 в ЛБС-1 в кількості до 30% сприяє підвищенню міцності отриманих мікропластиків. Подальше введення поліаміду призводить до зниження міцності модельних зразків. Це викликано зміною міцності самого зв'язувача. Міцність вихідної базальтової нитки складає 67,9Н.

Відносне подовження зразків у всіх випадках зменшувалось, що свідчить про покращення адгезійної взаємодії в системі полімерна матриця — наповнювач.

Таким чином, в результаті проведеної роботи розроблено ряд нових модифікованих ФФС, які мають життєздатність до 1 року та в отвердженому стані характеризуються високим комплексом фізико-механічних характеристик.

Встановлено, що при конденсації ЛБС-1 і модифікованого ПА-6 утворюється сумісна тривимірні сітка.

Отримані матеріали стійкі до термоокислювальної деструкції до 370°C, і збільшення вмісту поліаміду приводить до підвищення термостійкості. За рахунок цього вони можуть бути рекомендовані для створення на їх основі ПКМ для роботи в умовах підвищених температур і високих механічних навантажень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Полімерні композиційні матеріали в ракетно-космічній техніці / Джур Є.О., Кучма Л.Д., Манько Т.А., Сітало В.Г., Санін Ф.П., Санін А.Ф. — К.: Вища освіта, 2003. — 399 с.
2. Пилиповский Ю.Л., Грудина Г.В., Сапожникова А.Б. Композиционные материалы в машиностроении. — К.: Техника, 1990. — 139 с.
3. Шведчак Д.А., Симхович Н.И. Детали подшипников из композитов // Автомобильная промышленность. — 1990. — № 12. — С.13-15.
4. Activation energy and crystallization kinetics of untreated and treated oil palm fibre reinforced phenol formaldehyde composites / Richa Agrawal, Saxena N.S., Sharma K.B., Thomas S., Sreekala M.S. // Materials Science and Engineering. — 2000. — А 277 — Р.77-82.
5. Справочник по пластическим массам / Ред. Гарбара М.И., Акутина М.С., Егорова Н.М. — М.: Химия, 1967. — 285 с.
6. Pat. № 2.430.923 USA. N-alkoxymethyl polyamide and method for obtained same / Henry D. Foster, Arthur W. Larchar; assignors to E.I. du Pont de Nemours & Company. — № 503,130; Filing date: Sep 20, 1943, Issue date: Nov 18, 1947.
7. Шугал Я.Л., Барановский В.В. Слоистые пластики. — М.: Госхимиздат, 1953. — 154 с.
8. Конструкционные композиционные фенопласты с базальтовым волокнистым наполнителем / Липко Е.А., Бурмистр М.В., Кобельчук Ю.М., Михайлова О.И., Романова А.В. // Вопр. химии и хим. технологии. — 2011. — № 3. — С.55-59.
9. Пат 51290А Україна, МПК C08L 61/70, C08K 5/16, C08I 5/14, 5/16. Композиційний матеріал / Третьяков А.О., Баштаник П.І., Бурмистр М.В., Токарев В.С., Шевчук О.М., Воронов С.А. (Україна). — № 2002021272; Заявл. 15.02.02; Опубл. 15.11.02. — 4 с.
10. Казыцына Л.А., Куплетская Н.Б. Применение УФ-, ИК- и ЯМР-спектроскопии в органической химии. — М.: Высш. школа, 1971. — 264 с.
11. Cherng Chang, Juanita R. Tackett. Characterization of phenolic resins with thermogravimetry-mass spectrometry // Thermochemica Acta. — 1991. — № 192. — Р.181-190.

Надійшла до редакції 17.04.2012